

Овим је Вранеш аргументовано закључио да размирице настале између двојице критичара, Константиновића и Петковића, не морају нужно бити и вододелница међу наредним тумачима књижевности, будући да се полемика између њих може „претворити у (само)критичке дијалоге”.⁸ А на који тачно начин, Вранеш је представио Јерковљевим тезама о тумачењу књижевних дела, односно хермејеутиком, као и херменеутиком и херменеузијом. Тиме се закључује да се квалитетан дијалог може водити само уз један важан предуслов, а то је да се непрестано, на чојствен начин побеђује оно „ја” у контексту слушања другог. Тек тада постоји опција да се из разговора роде плодносни закључци.

У томе је највећи значај и допринос књиге *Критичари у дијалогу*. На основу књижевне критике и примера из српске књижевности, превасходно поезије, која се не може одвајати од онога што чини целокупан људски живот, јасно је да је поновно конституисање дијалогске форме од пресудне важности, не само за друштвену, културну, научну или политичку област него и за нас као појединце. Примена закључака до којих је Бранко Вранеш дошао у својој књизи читаоцу ће обезбедити да се на наизглед тежи али сигурнији, сврсисходнији и надасве исправан начин креће међу људима у својој свакодневици.

Др Луна М. ГРАДИНШЋАК
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
lunagradin@gmail.com

ИДЕНТИТЕТ НА РАЗМЕЂИ ПУТОПИСА

Библиотека „Прва књига” Матице српске у прошлогодишњем издавачком плану, који, као и обично, следи као производ одлуке литерарног конкурса, представила је публици три књиге, у измењеном визуелном руху. Најпре, реч је о песничкој књизи *Путописи (из обећане земље)* Тамаре Пантовић, као и о две књиге из домена науке о књижевности младих истраживача са Универзитета у Београду и Новом Саду: *Искушавања идентитетима* Стевана Јовићевића и *На жанровској размеђи ране модерности* Владимира Папића. Знаковита је чињеница да је овогодишњи избор наизглед сужен, будући да су објављене свега три књиге, али наведено може да сведочи и о непромењеном држању до квалитета приликом одабира. Такође, значајно је повећање броја објављених теоријских издања, те се чини да конкурс за прву књигу у све већој мери привлачи пажњу младих истраживача и студената докторских студија.

⁸ Исто, 214.

ПРОНАЂЕНИ, ХОДАЈУЋИ РАЈ

Тамара Пантовић, *Пушћојиси (из обећане земље)*, Матица српска, Нови Сад 2023

Песничка књига Тамаре Пантовић јесте једино уметничко остварење објављено у овогодишњем избору „Прве књиге”. Збирка је осмишљена као својеврсни трактат о постојању, што се чини проблематизовањем искуства путовања и потребе за писањем као видом сазнавања света. Поднаслов *из обећане земље* представља језгро питања које поставља сама збирка, а које се не тиче, како би било очекивано, могућности постојања такве земље, него разматрања шта у таквој земљи чинити и како се односити према њој. Реч је о поигравању устаљеном релацијом, односно идејом да циљ путовања није коначна дестинација већ пре процес који траје, али са унеколико измењеним тежиштем: како себе помирити са таквим видом постојања?

Основну идеју збирке веродостојно наговештавају цитати којима књига отпочиње, при чему ауторка од Бувијеа преузима идеју двојаког сучељеног утицаја пута на особу која се њиме упућује, док Фернандо Песоа поседује једнако насушну потребу за миром. Пролошка песма „Поглед – шума” сведочи о опозицијама којима је прожет поглед на свет, као покушај живота јединке унутар природе, што резултује поражавајућим исходом: „једино што је изгорело сам ја” (10). Дакле, путовање у обећану земљу јесте и потрага за равнотежом, хармонијом, те складом који је природи иманентан. Песнички субјекат је и сам растрзан између крајности које су одређене етапама пута, те се такве метафоре користе ради премеравања сопства: „није за мене рај / за мене је да о рају сањам” (31). Исти принцип је видљив и на плану организације циклуса унутар збирке: „Спаљивање дневника” („Припреме за пут”), „Зимске проповеди” („Потрага за уточиштем”), „Солилоквиј, Мартовске проповеди” („Уточиште”) и „Разгледнице”. Структура збирке могла би се означити као подударна принципу огледала, што би образложило дијагоналну комуникацију првог и петог, односно, другог и четвртог циклуса, при чему „Солилоквиј” представља срж суочавања са почетним проблемом и својеврсну кулминативну тачку збирке. Наведено додатно утемељује идеју потенцијалног огледала, будући да говор упућен самом себи јесте извесно интернализовано „огледање”. Укључивањем различитих књижевнотеоријских термина у наслове поглавља обогаћује се утврђени оквир, те је, поред нужности разговора зиме и пролећа, посебно упечатљиво да се дневник поставља насупрот разгледници. Такав поступак може имати утемељење у одмеравању сврсисходности писања и природе путовања као сазнајних и интроспективних чинова који се преплићу. Самим тим, писање себе ради, променом песничког субјекта, долази до

писања другима, да би се од оба направио отклон: „ништа више не значи ово моје одлажење / у свако место се треба вратити још једном” (69). Ако је потребно вратити се изнова у оно већ пређено, онда путовање није имало циљ, или се циљ показао као недовољно испуњујући, као да у свести песничког субјекта одзвања Гејменова идеја: „Куд год да одеш, себе носиш са собом”. Уколико бисмо такво схватање пренели на природу и значај поезије, онда и потреба за писањем остаје једнака, „Јер мој бог чита” (18), једнако као што је могуће да „васкрсаваш кроз речи” (20).

Један од основних мотива збирке јесте сам одлазак. У интервјуу који је дала за *Дневни маџин културе*, емисију „Радио Београда 2”, Тамара Пантовић истиче могућност посматрања поеме као „покушаја опраштања”, истовремено имајући свест о ширењу видика које треба да уследи након одласка. Природа одласка поима се као амбивалентна, чиме се тежња ка сталном наставку путовања осмишљава ради трајног изазивања себе: „Уличарко – свака ће те улица прогутати / све док то желиш” (19). Жеља за изгубљеношћу јесте кохезивна сила која претвара опозиције у подношљиве ентитете, те песнички субјекат прибегава међупросторима као јединим могућим тачкама склада на кантару – „није ли то и суштина? вазда вагати / о лебдећим стварима / *бићи један од њих*” (39). Дакле, пролазност трајања не значи и несигурност, напротив, „преварили би се многи мислећи / да је непостојано оно што се не може именовати / у својој пролазности” (37). Јасноћа управо и долази у трагању за обећаним собом, на путовању ка порицању сваког, (не)обећаног циља: „никада нећу затворити круг” (45) јер „кажем ти да се од мита живи” (55). Последња песма збирке јесте директан одговор на пролошку, чиме се поглед измешта са шуме на реку, из буке постојања у помирени ток, да би се могло наставити путем и са самим собом.

ОД СЛОВА ДО СМИСЛА

Стеван Јовићевић, *Искушавања идентитетски*, Матица српска, Нови Сад 2023

Књига Стевана Јовићевића, докторанда Филолошког факултета у Београду, представља измењену верзију његовог завршног рада са мастер студија, одбрањеног под менторством проф. др Мине Ђурић. Истраживање се бави питањима опробавања и трасирања линија успостављања идентитета у контексту збирке прича *Гвоздена завеса* Милорада Павића, објављене 1973. године. Она представља прву „целовиту” Павићеву збирку прича, те је значајно напоменути да је студија Стевана Јовићевића објављена о њеној педесетогодишњици. Наиме, рад се базира на свега три приче поменуте књиге и то: „Аеродром у Конављу”, „Запис у знаку Девнице” и „Икона која кија”, при чему је основни нагласак истраживача на ревалоризацији раних Павићевих дела. Другим речима, покретачка идеја

самог рада заснива се на полемици са тезом Јасмине Ахметагић, изреченој у *Унутрашњој сирани њосимодернизма*, да је Павић „писац једног великог романа, *Хазарској речника*”, чему Јовићевић супротставља идеју да је Павић „од самога почетка био Павић” (23). Избор из *Гвоздене завесе* почива на причама које „репрезентују значењска жаришта збирке” (45), при чему тумачење почива на традиционалној херменеутици и феноменологији. С обзиром на то да је аутор истраживао и писао у условима епидемије вируса корона, те да је до литературе теже и спорије долазио, био је принуђен да користи и онлајн-публикације, информације са појединих сајтова или портала, који би му помогли да боље аргументује тумачење. Ипак, наведено не умањује чињеницу да је реч о темељној и сврсисходној анализи важног аспекта српске културе, књижевности и друштва.

Аспекти успостављања идентитета представљају и „рачвања” истраживања на засебна поглавља, те се испитује културни и лични идентитет јунака, да би се међусобно самерила вредност одабира које они чине, што заједно обликује поетички идентитет дела. Посматрањем збирке прича као „збирке идеја” (44) тежи се изналажењу повезница са каснијим Павићевим стваралаштвом, али и репрезентативним примерима обликовања књижевних јунака. На том плану, ликови Радаче Чихорића, оца Мануила и Делфе Доријановић показују се као сродни, имајући у виду да свако од њих мора да ступи у дијалогски однос са сопственим пореклом као основном одредницом суочавања са изазовима постојања. Наиме, аутор тежи да посматра књижевне јунаке као личности-граничнике, који морају да се одреде за избор који утиче не само на њихову судбину него и на судбину читавог народа, тражећи у њима обресе „специфично устројене ауторске осећајности” (29). Такав принцип условљен је идејом да појединац може да постоји само ако је утемељен у колективу, при чему значај личног, субјективног опредељења детерминише исход приче.

Будући да је реч о „културолошким границама” (125), повезница између разматраних прича почива на простору Балкана и хришћанском канону, али и на сродностима историјских периода дешавања радње, једнаким по „угрожениости духовног интегритета српскога народа” (128). Проблем који постоји у сржи јунакиње Делфе Доријановић, самим тим, јесте идеја да она „нема јасно изграђену представу о свом личном идентитету, а немоли о идентитету традиције кроз коју као појединац траје” (146). Делфа је постављена као супротност Радачи Чихорићу и оцу Мануилу, будући да они имају афирмативан однос према сопственом културном идентитету. Наведено је видљиво у адекватном испуњавању „дужности” појединца према духовној и материјалној баштини једног народа, што је приметно у покушајима бившег каталонског војника да помогне икони да допре до српског народа, односно у тежњи монаха-дунђера да се супротстави свеопштем рушењу и паљењу. Управо адекватним ишчитава-

њем графеме тета, односно „срицањем” симптома које икона испољава, постиже се дијалог са прошлошћу, при чему грешка у корацима представља и раскид с традицијом, доношење штете актуелном времену и себи самом. Јовићевић као идентификаторе, односно смернице које је потребно разумети наводи грчки језик и православно хришћанство, чега су јунаци мање или више свесни. С тим у вези, значајно је осмислити и аспект важности читаочевог разумевања онога што је јунацима непрозирно, чиме се успева доспети у „све-време” као посебну категорију постојања, при чему „идеалан читалац стоји у напоредном односу са причом и приповедачем” (57). Наведено је могуће услед идеје да „код Павића је прича о прошлости готово увек покушај да се сугерише одговор на нека од горућих питања данашњице” (53), те Јовићевић тежи да одабере контекстуализује унутар сфера пишчеве ангажованости. Помагање опстанку историјског памћења, самим тим, значи и важност савладавања умећа тумачења важности места које „никад не остаје празно”.

КЊИЖЕВНА РАСКРШЋА

Владимир Папић, *На жанровској размеђи ране модерности*, Матица српска, Нови Сад 2023

Књига Владимира Папића, докторанда Филозофског факултета у Новом Саду, представља збир ауторових проучавања српске и светске књижевности, како сам наслов каже, *На жанровској размеђи ране модерности*. Дакле, с једне стране имамо истраживање базирано на проучавању суженог аспекта Павићеве збирке прича, које тежи преносу *pars pro toto*, док, с друге стране, млади истраживачи нуде и дела која обухватају више феномена историје књижевности, постављајући их под окриље промене дотадашњег човековог односа према свету. Самим тим, „избор из радова написаних током првих пет година ауторовог бављења науком о књижевности” (9) јесте и извесна сума његових интересовања и разноврсне научне усмерености. „Потрага за целином и тоталитетом” (9), дакле, постаје и потреба за научном синтезом која је усмерена, односно води саморефлексији и концептуализацији сопствених истраживачких домена.

Принцип избора радова могуће је приписати пре сродности обрађиваних тема него конкретном временском оквиру, будући да је реч о „истраживању истоветног осећања света” (10), што допушта и омогућава протезање комплементарних одредница кроз епохе. Наиме, обухваћени распон подразумева интересовање за народну, средњовековну и барокну књижевност (како *йодунавској*, тако и дубровачког барока), преко просветитељства, класицизма и романтизма, да би се књига завршила разматрањем тематских веза реализма са двадесетовековним стваралаштвом. Већ кратким прегледом заступљених епоха стварања књижевних

дела јасно је приметна разубеђеност проблематизованих временских оквира, али се, услед наведеног, тежи потрази за блиским тематским импулсима.

Самим тим, могуће је успоставити неколико токова који функционишу дијагонално у погледу структуре књиге, што ћемо покушати ближе да одредимо. Најпре, окосница читаве Папићеве књиге јесу различити књижевни контексти у којима је заступљено критичко промишљање клера. Свештенство се показало значајним предметом сатиричке оштрице како књижевника Стефана Зановића, тако и српског грађанског песништва, односно европске традиције тога доба. Дакле, не ради се искључиво о просветитељским стремљењима којима би се величао одређени модел живота напротив, Зановићева *Турска њисма* подразумевају аутоироничан и аутопародичан однос аутора према ономе што критикује, јер „Зановић преко Османа критикује коцкање, а сама његова породица својевремено је важила за симбол тог порока” (118). Такође, свештенству се замера да „њихов морал и даље није у складу са сликом коју желе да представе пастви” (119), али на удару су и знање, праведност, доследност, па и сама утемељеност у вери. Ауторове оштрице усмерене су ка различитим конфесијама и њиховим представницима – братрима, православним хришћанима и језуитима. Аналогно томе, песме из корпуса српског грађанског песништва такође постају „погодно тле за критичке осврте на деловање клера у профаном свету” (46), што је обременењено идејним повезницама са Доситејем Обрадовићем, Михаилом Максимовићем, али и ауторима европске књижевности попут Бокача и Раблеа. У датом контексту могуће је посматрати и рад о хуманизму и ренесанси у Дубровнику, будући да се даје преглед становишта различитих аутора о узроку тадашње неповољне друштвене и политичке ситуације. Самим тим, архетипске представе адекватно се преносе „у оквире свог града, времена и историје” (58), чиме се сатира осмишљава и усмерава ка истицању „човекових духовних потреба” (59).

Други јасно видљив ток књиге могао би се одредити питањем библијског читања дела српске и светске књижевности, што је учињено у истраживањима путописа Јеротеја Рачанина, изоловано и у компаративном кључу са путописом Силвестра Поповића, као и у контексту самеравања Његошеве *Луче микроkozма* насупрот Мадачевој *Човековој итрагеји*. Сагледавање дела кроз библијску призму омогућено је природом осамнаестовековног путописа, који посредством метафизичких пејзажа, реминисценција и рефлексива на библијска значења сведочи о физичком, али и духовном путовању. Уједначеном читању деветнаестовековних дела доприноси и чињеница да сродност између аутора лежи у томе што „у метафизичким путовањима које обојица приказују Бог је њима сродан – праведни песник” (164).

Последњи сегмент књиге проблематизује и маркира (пре)наглашеност конкретних људских особина, што је могуће сагледати у радовима

о Сремчевом *Кир Герасу* и Андрићевој *Госпођици*, као и у контексту драме *Рогољуйци* Јована Стерије Поповића. Док Стерија пише „повесницу једног лицемерја” и вечиту „бољку српског народа” (138), потоња дела су базирана на нешто индивидуалнијем приступу самој мани која се изврће руглу, што је подробно приказано на плану дорађених типова тврдице, те бива одређено „локалним колоритом и обележен[о] историјским околностима његовог настанка” (182). Разуђеност тема којима се књига бави дозвољава самеравање међусобних утицаја и потенцијалних аналогја између удаљених дела, што би на структурном плану књиге могло бити чвршће спроведено. Ипак, аутор успева да образложи и потврди премису изнету у „Предговору”, односно идеју да „не смемо пренебрегнути значај наше литературе раног модерног доба, која је, с већим или мањим успехом, свакако утицала на настанак врхова српске књижевности у XX веку” (96).

Три умногоне различите, целовите и многостране књиге показале су се сродним по истрајности трагања за суштином која се опире одређењу, што на плану књиге Тамаре Пантовић значи пронаћи смирај у сталном путовању. Стеван Јовићевић тежи одређењу тачних граница којима се вреднују избори који чине Павићеви јунаци, док Владимир Папић суштину изналази у лицу метафизичких путовања кроз књижевност и наличју духовитих сатиричних оштрица. Самим тим, путовање се показало као сродни домен наведених дела, са битном дистинкцијом да, у сваком од њих, истрајава онај који се доследно држи мерила у која дубоко и искрено верује, била то нужност изгубљености, утврђивање националног идентитета или истрајност сродних, вечитих књижевних и (опште)људских тема.

Ленка С. НАСТАСИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Мастер студије
lenanastasic@gmail.com